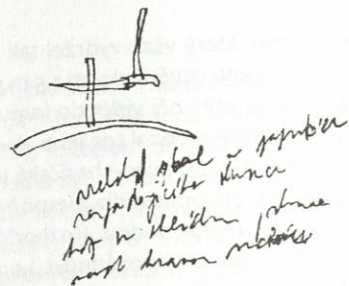
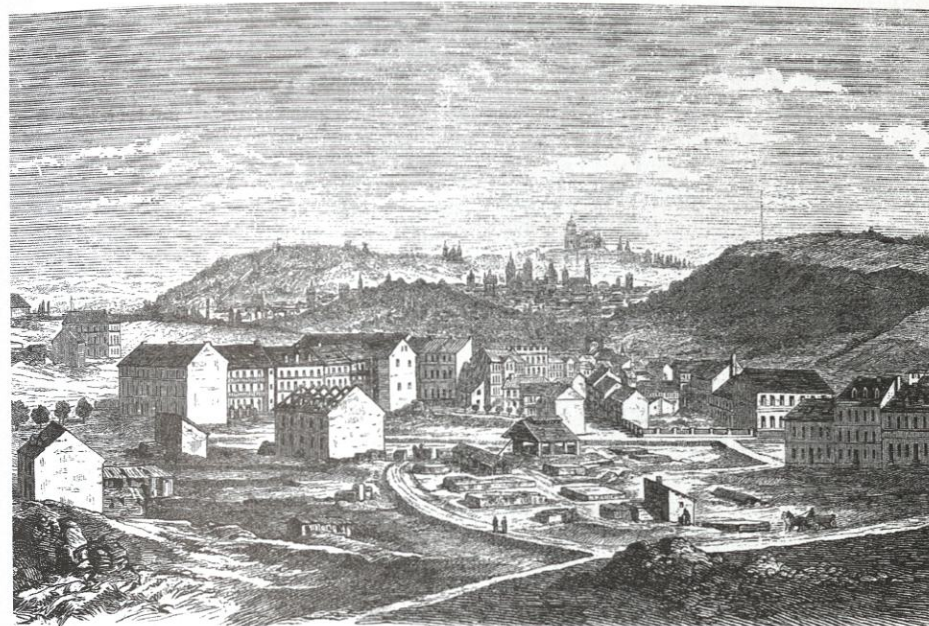

Krajina mezi městem a přírodou

Někdy před pěti lety jsem poprvé vypracovával návrh vyhlášení labského kaňonu mezi Děčínem a Hřenskem jako národní přírodní památky. Je to „věčné“ téma, protože se zatím vždycky našel někdo, kdo na dolním Labi chtěl postavit přehradu či alespoň jez. Strěty zájmů jsou zde tak velké, že není jisté, zda k vyhlášení vůbec dojde. Jak v této situaci reagují ochránci přírody? Obávám se, že tradičně a špatně. Hájí neporušené Labe výskytem bobra a vzácné květiny drobnokvítka. Bobr je sympatické zvíře, ale všeho schopné. V Holandsku si klidně sedí u kanálu a chroustá kukuřici. Jak se dá bobra na pochod, nic jej nezastaví. Rychle se rozkouská. Počítám, že tak do dvaceti let obsadí třetinu Čech a začnou s ním problémy. Není to dobrý argument. To, co je jedinečné na dolním Labi, je paměť místa na hranici mezi Čechami a Německem. Tady si člověk ještě může sáhnout na celkem neporušenou řeku. Hlavní důvod ochrany kaňonu nespočívá podle mne v jeho přírodní, ale kulturní hodnotě. Procházely tady pravěké civilizace, pruská vojska i Cranachovy obrazy. Někde tady se zrodila evropská turistika a pořádný kus středoevropského romantismu. A pak – pokud zde postavíte mohutný jez, tak nejspíš zabráníte možnému budoucímu zápisu do světového přírodního dědictví UNESCO. Argumenty pro ochranu labské krajiny je spíš potřebné hledat v humanitních oborech. Něco podobného platí pro rozšiřování města, nejedná se jen o to, že ztrácíme příměstskou krajinu, ale také přicházíme o něco podstatného z lidských vztahů. Město, nebo suburbie? Neptejte se přírodních věd, ptejte se sociologů.

Ochrana krajiny závisí hlavně na stupni urbanizace. Město či obecne lidská sídla určují a budou určovat ráz krajiny domova. Růst měst se dnes odehrává dvojím způsobem – jednak zvelebováním vnitřní zástavby, tak zvanou gentrifikací (podle anglického slova „gentry“, které označuje nižší šlechtu), a dále rozvojem suburbií, které E. Kohák nazývá „králíkárnami naplacato“, na rozdíl od socialistických sídlišť jako „králíkáren na výšku“. Suburbie, replikovaný soukromý prostor, je vhodná pro mladší lidi s vlastním automobilem a nedostatkem volného času. Večer se přijede, v klidu

Přibližně v polovině 19. století padly hradby a města se během dvou tří desetiletí přelila do okolní krajiny. Žižkov po roce 1850. V popředí stojí cihelna, v které se na místě vyráběly cihly pro stavbu města. Jednotlivé domy „vyskakují“ z polí jako v „české Kalifornii“ – tak psal o Žižkově Ignát Herrmann. Vpravo v pozadí je holý, kozami vypasaný hřbet Vítkova, který je z obou stran ohlodaný lomy. Napříč Vítkovem můžeme tušit napůl zasypaný příkop středověké fortifikace (xylografie podle kresby F. Chalupy).

se člověk vyspí, v sobotu pozve hosty, zaplave si v bazénu. Děti se do školy vozí automobilem a přijdou tím o to nejzajímavější z dětství – o společnou cestu ze školy a do školy. Jste-li staří, unavení anebo když zdraží benzin, stává se suburbie zahradním vězením.

Další rozvoj suburbie bude pochopitelně záviset na množství bohatých lidí, na módě (stejně je největším škůdcem společnosti americký televizní seriál, jenž prosazuje neexistující životní styl, který kdejaký prostáček z rozvojového světa – včetně Čech – ochotně kopíruje), ale také na sociálním modelu. Je nesmírně důležité porozumět, co město vlastně je a jak vzniklo z hlediska lidských vztahů. Právě sociologie města ukazuje, že posledních tisíc let je pro lidi přirozené bydlet v domech, které mají sousedy a které vytvářejí ulice. Pokud bych se dnes chtěl přestěhovat někam do Prahy a mohl si vybrat, nešel bych do suburbie s vlastním bazénem, ale třeba na Žižkov, nebo bych se usídlil na Lyčkově náměstí v Karlíně.

Evropské město vzniklo z dvojích kořenů. Jednak z antické či prehistorické tradice, jednak z velké vlny zakládání měst, která v celé Evropě na sever od Alp proběhla ve 13. století. Francouzská a některá švýcarská či německá města se vyvinula z římských vojenských táborů, ale česká či maďarská města mají často pravěký základ. Někdy si myslíme, že město vzniklo jakousi pozvolnou krystalizací, pomalým přerůstáním a zvětšováním se vesnice, která měla to štěstí, že ležela na obchodní cestě. To platí jen pro některá městská jádra. Ve skutečnosti byly základy většiny středoevropských měst položeny někdy mezi lety 1240 a 1280 jako počátek velkolepého, ale velmi nejistého obchodního projektu. Ve 13. století se završila středověká revoluce, v níž můžeme hledat začátky mnoha moderních institucí i pohledů na svět, jež dodnes tvoří jádro evropského kulturního dědictví. Stačí srovnat dvě oblasti: klasické středoevropské území někde mezi Labem a Rýnem jako příklad městské kultury a střední část Ruska jako příklad venkovské kultury.

V městské kultuře dochází nejprve ke změně daňového systému. V roce 1200 je již v oběhu nejméně milion stříbrných denárů. Daně již nejsou vybírány v naturáliích, ale v penězích. To znamená, že rolníci musí mít možnost prodat své zemědělské přebytky. K tomu slouží trhy. Ty je nutné dobře organizovat – kvůli bezpečí i možnosti daňových úniků. Lokátor, obvykle král nebo významný velmož, navrhne založení města. To by mělo ležet pod ochranou hradu, pokud možno na křižovatce obchodních cest.

Jádrem města bude velké náměstí – budoucí trh. Trh, který má fungovat, vyžaduje určité ekonomické svobody, které se stanou později základem pro budování občanských svobod. Tržní právo pak ve městě bude označovat socha „divého muže“ nebo „Rolanda“. I Bruncvík na Karlově mostě je vlastně hranicí mezi tržním právem malostranským a staroměstským. Kde stojí Roland, tam vznikne Evropa. Až sem sahá dnes tolik diskutovaná tržní demokracie či obchodní unie. Pozemky kolem budoucího náměstí jsou podle plánu přiděleny bohatým nájemcům. Ti jsou zpočátku osvobozeni od daní (vzpomeňte si na úplně současné téma „daňové politiky pro investory“), ale musí během jednoho až dvou let postavit kamenný dům, kde se bude skladovat přivážené zboží. Daně začnou platit až po několika letech.

Městu jsou dány svobody – v určitý den může pořádat trhy, měšťané smějí těžit v okolí jedné míle kámen na stavbu domů. Je omezena konkurence – v blízkém okolí se nesmí vařit pivo ani pořádat jiné trhy. Město bohatne a za pár desítek let se obklopí hradbami. Z nájemců se stávají měšťané, kteří v mnoha konfliktech začnou konkurovat šlechtě. Vzájemným zprvu ekonomickým, ale později stále více kulturním soupeřením církve, šlechty a měšťanů je nastartován další rozmach města.

Barokní strom (olše?) za oltářem kostela v Křešicích u Litoměřic. Je křesťanský bůh také bohem lesa a stromů? Kapličky na mezích, rostlinné motivy stavitelů katedrál, barokní sepětí přírody a staveb ukazují, že až do 19. století byla příroda stále ještě posvátná, být jako zrcadlo Boží. Pak došlo k zvýraznění rozdílu mezi duchem a hmotou. Příroda se postupně stávala brzdou pokroku. Teprve v poslední době se opět rozpomínáme na to, že posvěcení krajiny je vlastně jejím polidštěním.

Hora Říp leží uprostřed pravěké ekumeny. Je to optimální místo pro vybudování pravěkého hradiště, ale přesto nebyla vrcholová plošina nikdy výrazně osídlena. Zdá se, že Říp představoval osu světa pravěkých Čech a že místo na jeho vrcholu bylo vždy vyhrazeno bohům, nikoliv lidem.

■ VIII

Secesní Vršovice. Všimněte si jedné věci, která je tak typická pro urbanismus z let 1910–1930. Chodníky jsou velmi široké. Mohou si zde hrát děti, maminky se zastavovat s kočárky, páry korzovat a dívat se kolem. Dnes jsou tyto prostory zastavené parkujícími automobily, lidé mohou procházet jen úzkou uličkou, nemohou se zdržovat, když nechtějí překážet ostatním. Automobily zničily důležitou část sociálního prostoru. Zbývající menší plochy jsou znečištěné od psů. Nechodíme zde na korzo, ale rychle procházíme, abychom už byli doma (pohlednice, kolem roku 1925).

A co se děje na území venkovské kultury? Celá staletí vlastně nic. Střídají se více či méně spravedliví páni. Berou tolik dávek a prací, kolik je možné. Lpí na starých pořádcích a nemusí soupeřit s úspěšnými, a tedy sebevědomými měšťany. Schází ekonomická, a tím i kulturní výměna. Schází svoboda a chuť něco dělat. Říkáme, že venkov nemá dějiny.

Města se záhy stala ekonomickými i vojenskými pevnostmi. Pro krále představovala hlavní centrum opory v oblastech, kde chtěla vládnout aristokracie sama. Městské hradby stály u kolébky dalšího společenského jevu. Město bylo omezené, muselo růst dovnitř a nahoru. Všimněte si, že jediné americké město, které vypadá jako město v evropském smyslu slova, je newyorský Manhattan – nemá sice hradby, ale je omezen svým ostrovem. Po staletí se památky koncentrovaly uvnitř hradeb. Lidí přibývalo a bylo nutné je ubytovat. Vznikaly první nájemné domy. Místa bylo málo, a tak se život, práce i obchod odehrávaly na dvorku nebo chodníku. Soukromý život na veřejném chodníku. A právě ta hra mezi soukromým a veřejným, mezi rodinou a politikou, kompromis mezi mým a obecným vytvářel určitý typ občanské společnosti. Dělán si své, ale respektuji ostatní,

protože i oni chtějí žít. Naše životy se navzájem dotýkají v tolika různých průnicích, které se nedají postihnout zákonem nebo předpisem, že se s nimi potřebuji domluvit a potřebuji jejich toleranci stejně jako oni mou. Můj byt je můj hrad, ale mé město, to je kompromis.

V 19. století se města přelila přes hradby. Nové čtvrtě – jako třeba pražský Žižkov – byly zakládány jako skutečná města s kostely, náměstími a radnicemi. Koncem 19. století však začala stavba vilových čtvrtí a později domkových suburbií. Celé čtvrtě se staly mašinou na bydlení a spaní a ztratily ráz města. *Město je totiž jako velký člověk, čteme v renesanční literatuře, a jako člověk má vyvážené proporce, tak i ve městě má být hlava neboli radnice nedaleko žaludku neboli trhu.* Město není jen prostor k bydlení, ale hlavně k žití. Nenaplnuje jenom žaludek, ale také ducha nebo dokonce duši.

V moderním městě se již nechodí pěšky, ale jezdí veřejnou dopravou. Města se mohou rozšiřovat, ztrácejí lidský rozměr daný pěší dostupností. V Americe to je ještě horší, protože laciné automobily umožňují růst obrovských monotónních suburbií, které již nejsou městem, ale replikovanými soukromými prostory.

Mluvíme-li o moderní společnosti, velmi často slyšíme slova jako odosobnění, samota uprostřed davu, anonymita, odcizení. Řada sociologických studií ukázalo to, co lidé dávno vědí. *Člověk má potřebu kontaktu.* Tento kontakt může mít úplně redukovanou formu – sedět na lavičce a dívat se kolem sebe, jít si koupit noviny a prohodit pár slov s prodávčem. Kontakt však není jet domů metrem a tlačit se mezi lidmi nebo sedět za volantem a reagovat na provoz. Organizovali jsme moderní prostor města tak, abychom se sobě mohli vyhnout, abychom nenaráželi na společný sociální prostor, a teď nám to schází. Výzkumy ukazují, že lavičky, odkud se dá pozorovat víc lidí a událostí, kde je víc kontaktu, jsou obsazovány rychleji než lavičky v koutech. Sedět na lavičce a dívat se kolem vypadá jako něco pasivního a skoro nespolečenského, ale po mnoha letech výzkumů víme, že právě to lidé potřebují. Tíhneme k vytváření světa sociálních vztahů, ale nejedná se přeci o nějaké velké emoce. Jedná se o to, aby nás poznal číšník v oblíbené restauraci, prodávka rohlíků a zelinář. Abych rozeznal souseda ze stejné ulice a pozdravil jej.

Člověk nemusí být s konkrétní osobou, stačí, že je s lidmi.

Veřejné prostory jsou místem setkávání. Všimněte si, jak si hrají děti. Potkají se, neplánují, předem nearanžují a najednou si začínou hrát. Něčím takovým bývalo tradiční náměstí. Náhodná setkání, ale jaká možnost rozehrát hru na lásku, na vzájemnou pomoc, na úsměv! Náměstí má umožňovat náhodu.

Neděle ráno, náměstí v Litoměřicích. Moderní architektura se opět učí jak vytvořit srovnatelný sociální a estetický prostor města, jaký byl ještě před stoletím běžným standardem.

Sdělovací prostředky nás informují o pučích a volbách, ale náměstí je ještě důležitější. Co je dětem do volebních preferencí? Ony potřebují vidět, jak se lidé oblékají a chovají, co si myslí. Vůbec se nejedná o nějakou hlubokou komunikaci, právě naopak; na náměstí se musí jednat o ty nejobyčejnější věci, bez kterých není života: co se teď nosí, o čem se povídá, kdo umřel... a o dětech.

Když tohle vezmete lidem tím, že náměstí ucpete automobily, tak jim berete kus života. A nezáleží přitom, jak krásné jsou okolní budovy, ale na tom, jestli se mohu potkat, zastavit a v klidu prohodit pár slov. Na náměstí sice může stát socha, ale je víceméně nepodstatná. Zato strom tam musí stát. A kde bude strom, budou i lidé.

Platí ještě jedno důležité sociální pravidlo. Lidi přitahují lidi, aktivity přitahují jiné aktivity. Vezměte si příklad z vašeho domova. Děti nebudou tam, kde mají hračky, budou tam, kde jste vy, a budou se vám plést pod nohy. Něco podobného bylo pozorováno i ve městě. Lidé půjdou tam, kde jsou jiní lidé.

Tento prostor však musí být klidný a musí mít čistý vzduch. Opět to jsou výzkumy, které ukazují samozřejmé. Kvalitu životního prostředí automaticky oceňujeme podle čistoty ovzduší.

Lidé, klid a čisto – jak to máme zdůraznit?!

Dejme opět slovo sociologickým výzkumům: na dlouhé ulici se lidé neshromažďují před bankami a úřady, ale tam, kde je něco k vidění – stačí výklad s běžným oblečením, pár vystavených fotografií, kiosk s novinami. Největší pozornost však budí *lidské aktivity*. *Lidé jsou tam, kde jsou jiní lidé*. Fotograf, malíř, pouliční hudebník – to jsou větší poutače než ten nejlepší billboard. A jak se dají naplánovat? Třeba tím, že na ulici umístíte fontánku s vodou, kde se lidé budou zastavovat. Pravidlo vzájemného přitahování platí i pro vandalismus. Grafitti přitahují grafitti, odpadky mají tendenci se hromadit. Jaký je vyzkoušený lék? Okamžitě čistit a odstraňovat.

Skrytá kamera pozorovala rozšiřování obchodního domu. Mnohem víc lidí se zastavovalo, aby pozorovalo ruch na stavbě. Byl zajímavější než patnáct výkladů obchodního centra. A když dělníci odešli na oběd, tak se nezastavoval nikdo. V Kodani došlo v určitém časovém období k ztrojnásobení velikosti pěších zón a počtu laviček. Počet odpočívajících či bloumajících lidí se rovněž ztrojnásobil. Jenže podobný mechanismus platí také obráceně. Při zvětšení automobilového provozu se z některých ulic vytratily děti a lidé se přestali znát a zdravit. V roce 1962 byla v Kodani vybudována první pěší zóna ve Skandinávii. Skeptici namítali, že bude prázdná, protože chodit na promenádu se neslučuje se severskou tradicí. Dnes je nejenom plná, ale také okolní ulice jsou zaplněné lidmi.

Zjevně spokojený pes se na pražské Kampě věnuje svému soukromému životu, do kterého nám nic není. Britové vymysleli zajímavou zásadu žít ve městě: každý má nárok na přírodu, příroda musí být dosažitelná do vzdálenosti 300 m od jakéhokoli městského domu.

Středověké město svým postupným růstem dotvářelo sociální prostor. Proto v něm tak rádi pobýváme. Moderní architektura je ovládána funkcionalismem. Ten vznikl ve 30. letech 20. století a stavěl na vědě a lékařských poznatcích – požadoval dost slunce a vzduchu pro zdravý vývoj těla. Jenže přitom zapomněl na vztahy... Bral v úvahu fyziologii člověka, ale ne sociologii. Domy jsou daleko od sebe, události jsou zředené. Všude je daleko, takže se nikam nechodí. Ztrácí se tak možnost setkávání. Náměstí jsou nahrazena křižovatkami. A co hůř – ze sociálního prostoru zbyly jenom ty hrozné, špinavé a zaprášené trávníky. Důvěrně je známe. Stavitel silnice vlastně vládne sociálními vztahy města.

Podivnou náhražkou za pokažený urbanismus jsou moderní obchodní centra. Všimněte si, že svým plánováním připomínají středověkou ulici – všude dojdete, jsou tu kavárny, je to víc než jenom obchod. Pak se nedivte Američanům, že na sobotu jezdí nakupovat, aby si vynahradili každodenní zkušenost zředeného a nevyužívaného společného prostoru a individuální sekání trávy v soukromém prostoru. Podobně i hotel Hilton

Plazza (např. na pražském Florenci) je plánován jako piazzetta italského středověkého městečka.

V současném „privátním“ městě předměstské suburbie schází sociální prostor. Ale i z hlediska krajiny a přírody je vhodné udržovat výstavbu v určitých mezích. Byl jsem nedávno v Denveru ve státě Colorado – obvyklé americké, nikdy nekončící, beztvaré město. Nedaleko leží Boulder, to je tam, kde se kdysi opíjel Jack Kerouack. Seděl jsem v pivovaru, myslel na něj, na své lásky a na krajinu. Boulder kdysi přijal zákon o zelené, nezastavitelné zóně kolem města. Omezil svůj rozvoj, ale je tak hezký! Je dražší, ale lidé se do něj rádi stěhují, a protože na to mají, tak platí větší daně, které na menším prostoru vedou k dalšímu zvelebení sídla. Postavili hráz urbanismu a zachránili tím krajinu i své město.

► Klášterní Skalice. Konec katedrální stavby, ze které zůstal jediný pilíř. Je mohutnější než ve svatém Vítu. Přivedl jsem k němu skupinu básníků a spisovatelů. Sedla paní pod bez a hořce zaplakala.

